

У її авторській вишивці чудово відтворено загальноукраїнську рослинну символіку, репрезентовану в пейзажах Т. Г. Шевченка 1845 року, а саме: I. *Дерева*: *дуб* – символ чоловічої сили; *верба* – символ дівочої чистоти, ніжності; *вишня* – символ рідної землі та України; *сосна* – символ життєвої сили і сильного характеру; *тополя* – символ дівочої краси; *яблуня* – символ розуму; *явір* – символ козацької сили; *ясен* – символ чоловічої чистоти; *липа* – символ універсальної привабливості; *клен* – символ акуратної й чистої чоловічої краси. II. *Трави* – символ побуту Черкащини. III. *Кущі*: *калина* – символ рідної землі, батьківської хати [9].

Рослинні символи здавна уособлюють красу нашої Черкащини, духовну міць народу, засвідчують любов до рідної землі. За допомогою символів майстриною відображено світ природи, емоції та думки людини, котрі є джерелом креативного мислення. Орнаментальні мотиви вражають своєю поетичністю. Вишивка – не тільки художнє оформлення речей, а й мистецтво оригінального бачення світу, відтвореного специфічними художніми засобами. Це давнє й вічно молоде мистецтво. Секрет його молодості – в єдності людини з природою, в умінні вродовж століть зберігати красу й дарувати радість.

На території Черкащини, як і в усій Україні, вишивка займає провідне місце в оздобленні елементів традиційного вбрання, носить символічне оберегове значення, набуває характерних особливостей у колориті, техніці виконання, композиційних прийомах. Вишивка Черкаського регіону зазнала значного впливу від традицій вишивання межових областей – Київської та Полтавської, однак мала й власні, лише їй притаманні особливості. Кожну річ майстриці оздоблювали, перетворюючи її у високомистецький витвір завдяки прекрасним вишивкам [10, 45].

Сучасна українська вишивка дбайливо зберігає народні традиції у зразках робіт народних майстрів, котрі творчо, вдумливо вивчаючи багату спадщину народу, створюють сучасні моделі, прикрашені традиційним шитвом [10, 56].

Отже, у творчості майстра художньої вишивки Т. Є. Зеленецької груповно репрезентовано рослинну символіку за мотивами життя та образотворчого мистецтва Т. Г. Шевченка (пейзажів 1845 р). Є домінованими зображення дерев, також, почасти, маніфестовано трави та кущі.

1. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://taras-shevchenko.com>.
2. Тарас Шевченко – художник. – К.: Мистецтво, 1963. – 150 с.
3. Тарас Шевченко / С. Гальченко. – К.: Наук.думка, 2000. – 40 с.
4. Тарас Шевченко / Д. Степовик. – К.: Мистецтво, 1984. – 134 с.
5. Український живопис: / Ю. Беличко. – К.: Мистецтво, 1989. – 100 с.
6. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина: / Т. Г. Яцюк. – К.: 1989.
7. Українознавство / [уклад. В. Я. Мацюк, В. П. Пузач]. – К.: Зодіак-ЕКО, 1994.
8. Дяченко-Лисенко Л. М. Постать Тараса Шевченка: геніальність – це приреченість // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіах. – 2008. – №2. – С. 123 – 125.
9. [Електронний ресурс] Режим доступу: [Info – smila.com](http://info-smila.com)
10. Кара-Васильєва Т. В. Українська вишивка: Альбом / Т. В. Кара-Васильєва. – К.: Мистецтво, 1993. – 263 с.

В. В. Гоцуляк

ІСТОРІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ І ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Не лише славені ювілеї, але й наукове дослідження творчості Тараса Шевченка слонують глибше осягнути історіософські підвалини спадку українського генія, не обмежуючись висвітленням деталей його біографії та історико-філологічним аналізом робіт. Утім вважається, що до сьогодення «не вироблена цілісна концепція підходу до вивчення його творчості не тільки як поета, але й як великого мислителя-генія» [1, 121]. Більшість сучасних шевченкознавців одностайні у тому, що сила справжнього генія зберігається на протязі довгого історичного періоду а творчій доробок є гостро сучасним для свого народу, дає відповіді на ті питання, які не були актуалізованими у його епоху, а викили при зовсім інших історичних обставинах. Так, зокрема такі дослідники як С. Лук'яненко і М. Кубаєвський зазначають: «Геній пророче вглядається у майбутнє, через голови багатьох поколінь, через століття розмовляє з нащадками: дає поради, застерігає, укріплює віру і надію. Таким є Тарас Шевченко» [1, 121].

Сучасні науковці ставлять питання: що є мірою його геніальної величі? Вони лише частково дають відповіді на це і розмірковують над тим, що її часто визначають кількістю створеного ним доробку. Однак цей підхід не вирішує проблеми. У перспективі часу творчість Шевченка потребує іншого сприйняття та оцінок. Тому для визначення міри його геніальності потрібно вийти на сучасний соціокультурний простір, значно ширший від історико-літературних інтерпретацій. Для цього потрібно застосувати найновіший методологічний інструментарій і правдиво визначитися з підходами, які сприятимуть більш глибокому, ніж до останнього часу досягненню величі Кобзаря. Найбільш продуктивним у дослідження творчості спадщини Т. Шевченка вважається соціокультурний підхід. На таких позиціях стоять багато шевченкознавців і серед них названі вище дослідники. На їх думку такий підхід до аналізу творчості дає можливість відтворювати її багатомірність і багатоманітність як відносно цілісну систему на основі певних принципів [1, 121].

Ті, хто уважно слідкують за нагромадженням масиву літератури присвяченому Шевченку не можуть не помічати намагання багатьох учених-філологів, літературознавців ототожнити спадок Т. Шевченка з Святим Письмом. Такими прикладами рясніють численні публікації. Не раз до них вдавався й автор цих рядків. Узагальнюючи змістовну наповненість такого підходу відзначимо, що вже третє тисячоліття найвидатніші уми людства намагаються досягнути таємниці його положень.

Далі, як правило, простежується пов'язаність Святого письма з Т. Шевченком. І хоч існує значна варіативність такого підходу у підсумку його висловлюють певним чином, зокрема стверджуючи, що «у такому розумінні слід підходити і до вивчення творчості Т. Шевченка – сприймати його ідеї з позицій системоутворюючих принципів, бо містяться вони у різних творах і виражаються у різних контекстах» [1, 121].

Для підтвердження цього положення науковці посилаються на М. Драгоманова, який зазначав, що «всі, хто брався писати про нього (Шевченка – В. Г.) перш усього думали про себе, і кожний повертав Шевченка, як йому на той час було треба, та глядячи на те, перед ким говорилось про українського кобзаря» [2, 327], а також на Є. Маланюка, котрий підкреслював, що

«цитатами з Шевченка, як цитатами з Біблії, можна доводити «все» і кожна «ідеологія», чи «партія» у нас таке може – при допомозі цих цитат – з тріумфом проголошувати Т. Шевченка «своїм» [3, 78]. З цього випливає висновок про те, що різночитання творів Т. Шевченка відбувається тоді, коли до них підходять або ідеологічно цілеспрямовано, або кон'юнктурно, вузькопрофесійно.

В методологічному плані соціокультурний підхід долає цей прагматизм і формулює декілька системоутворюючих принципів, що відтворюють глибинну суть творчості Т. Шевченка. Одним з найбільш перспективним вважається національно-світоглядний принцип. На думку С. Лук'яненко і М. Кубаєвського виразити духовний потенціал нації може тільки геній, який вийшов із її середовища. І в наші дні побутує думка про те, що найвищі досягнення культури недоступні більшості, бо їх сприйняття вимагає певного рівня освіти. Тому культура ділить людей на вищий, елітарний та нижчий, протонародний рівні. Висока, елітарна культура, особливо література, завжди свідомо оминала життя низів, простих «сірих сіромах», «Господом забутих» [1, 122]. Такий поділ вже відомий у наукознавстві і, наприклад, значна частина нових істориків все уважніше вивчає так звану історію низу, тобто з точки зору пересічних людей та їхнього досвіду соціальних змін. Так і на думки вищезазначених авторів, парадне, демографічне життя низів художньо не озвучувалося, не «висловлювалося» засобами мистецтва. Навіть трагічні соціальні катаклізми, бунти, збурення, трагедії тощо не виражалися ні у творах літератури, ні у творах живопису... «Т. Шевченко вперше порушив цю тисячолітню традицію. Саме через нього вперше проходила словом-криком «субстанція пекла», його моторошна, наскрізь прониклива стражданнями сутність. [1, 122].

Вказуючи на те, що його словами заговорив світ, який протягом довгого часу залишався таємницею для елітарної культури, вони також відмічають значення цього явища яке виразило сутність, а сутність, не втрачаючи своєї онтологічної природи, виразила саму себе. Таке буває лише у великих космологічних міфах, у грандіозних світоглядних віровченнях. Відтак сутність світу може бути самоосмислена, національно-світоглядно виокремлена не зовнішніми формами, не входженням у нього зовні, із соціального «спостережного пункту», а з

нього самого, із суті його сутності. Водночас постає питання: чи не є щось особливе у Т. Шевченка і відповідачи на це сучасні науковці вдаються до порівнянь: О. Пушкін також їздив в Оренбургську губернію «збирати матеріал» про селянське повстання Пугачова, щоб потім втілити його у «Капітанській дочці». В Оренбургську губернію імперією був відряджений і Ф. Достоевський для ґрунтовного ознайомлення з першоосновами народного життя [1, 122].

Однак Т. Шевченко потрапив туди не як турист проти власної волі і не для знайомства з життям простого люду. Він знав це життя досконало, бо сам був частиною цього життя, найуніверсальнішим його виявом. У цьому сенсі автори цілком мають рацію, підкреслюючи особливий характер взаємозв'язку особистості якою був Т. Шевченко та суспільства. Дещо в іншому місці і контексті вони вірно відмічають залежність Кобзаря від влади коли він відбув три тисячі шістьсот п'ятдесят днів солдатчини і заслання. Автори цілком слушно ставлять запитання що тоді переніс Т. Шевченко? І вказують на те, що весь час він був під пильним наглядом самого царя [1, 122].

Вони, цитуючи М. Поповича, услід за цим вказуючи, що «Микола І не тільки виявився в справі Шевченка жорстоким імперським владикою-деспотом, який ясно усвідомлював небезпеку українського самостійництва. Він виявив тут свою дріб'язкову мстивість, повернувши Шевченка в ще важче рабство, ніж те, з якого дев'ять років тому його викупили» [4, 366].

Очевидно, що таке авторське тлумачення кореспондується з думками багатьох шевченкознавців, як і наступна теза проте, що мовою Т. Шевченка заговорив найпотужніший соціальний пласт тогочасного суспільства – селянство. З під пера Т. Шевченка виходили рядки того, що впродовж тисячоліть внаслідок соціально-економічних причин не могло художньо та ідеологічно оформитися, віднайти свій світоглядний вираз. Кожній паці, коли у неї наступає критична фаза Господь Бог посилав свого провідника. Так сталося і з Україною, коли волею Всевишнього з'явився Т. Шевченко плоть від плоті представник селянства.

Історія розвитку світової культури показує, що виразити сутність буття певної соціальної групи, її духовність може тільки представник цієї групи. Якщо навіть найталановитіший представник «низів» за якихось незвичних обставин (долі,

випадку) потрапляв у стан еліти, то він мусив творити по її вимогах, канонах, правилах. Елітарна культура своїми парадигмальними вимогами деформує пайталановитіших представників простого люду, роблячи з них «кларнети» чи «сопілки» для свого ідеологічного оркестру. Більше того, елітарна культура відноситься до них зверхньо, зневажливо. Т. Шевченка в аристократичних колах Петербурга називали «мужицким поетом» [1, 122]. Через свої переконання низку внутрішніх і зовнішніх причин до таких звинувачень він ставився байдуже. Цілком мають рацію учені коли зазначають, що Т. Шевченко весь свій геній, всю свою енергію використав для виразу цього «всесвітнього освенціму» зсередины, а не з суспільного узвишя. Він був не тільки його свідком, а й в'язнем, безмірно та бездонно терплячи від нього і тим, хто зумів поетично відтворити не тільки свій, а й біль цілого народу [1, 123].

Вказуючи на те, що відчуття, емоції логікою не відтворюються словесно, понятійно виразити ні свій, ні чужий біль неможливо С. Лук'яненко і М. Кубаєвський правильно стверджують, що Шевченко це зумів зробити. Більше того, він у поетичній формі відтворив не тільки свій біль, а й національну муку та страждання. Це не поезія, а своєрідний «болезапис», абсолютною адекватне художньо-психологічне відтворення страждань у фазі їх максимальної напруги, коли вже «терпіти – несила». І цей народний біль Т. Шевченко виразив піснею-стогоном, піснею-надією [1, 123].

Найцікавішим у даному випадку є не стільки форма викладу, на яку ми звертаємо увагу цитуючи цих авторів, а їх узагальнення ряду положень. У цьому контексті учені крім того, вказують на те, що як геній спроможний виразити усі нюанси людських душевних переживань, він у багатьох творах для виразу індивідуальних відчуттів використовував образи-символи, які пізніше ми знаходимо у працях Зіґмунда Фрейда, Карла Юнга та Еріха Фромма. Т. Шевченко, як і творці психоаналізу, інтуїтивно відчув архетипи-символи, збережені тисячоліттями у національній підсвідомості. Можливість такого виразу зумовлена абсолютною близькістю поета до найболючіших точок тогочасного світу, поета, який був сам його найболючішою точкою. Максима людського страждання, котре ніким і нічим не вгамоване, «не приспане», не пом'якшене жодним релігійно-моральним чи естетичним обезболюванням; заговорила його устами [1, 123].

Таким чином, їх думка все ближче наближає нас до шевченкового кордоцентризму, який, на думку авторів схиляє Т. Шевченко звертається до суб'єктивних почуттів і переживань як до форм конкретної реальності. На переконання авторів для посилення реального існування «душевних станів», «дум» тощо Т. Шевченко ототожнює їх з конкретними і реально існуючими формами буттєвості [1, 123].

Зазначимо, що наведене вище положення переконує у тому, що ототожнюючи абстрагований образ «серця» з образом «дитини», Т. Шевченко надає суб'єктивним людським переживанням статусу об'єктивності. Абстрактні образи існують у своїй конкретності як реальні персонажі, як самість по своєму буттю. Він не тільки пропустив через своє серце всі несправедливості епохи, осмислив їх і передав іншим поколінням у вигляді дум-роздумів, а й пропонував варіанти їх вирішення ліквідації. По трагізму, силі духу та інтелектуальній напрузі у світовій літературі є небагато аналогів подібної творчості, співроздумів із самим собою, із своїм серцем [1, 122–123].

Далі зазначимо, що з історичної перспективи важливим формотворчим чинником соціокультурного підходу до аналізу творчості Т. Шевченка є проблема волі, як ідеалу національного життя. У цьому сенсі значний науковий інтерес складає такий аспект: як історичне минуле України, яке Шевченко осмислював через призму ідеалу її незалежності. На ньому досить детально зупиняють С. Лук'яненко і М. Кубаєвський [1, 123–126].

Хотілося б звернути увагу на те, як в сучасній українській історіографії оцінюють історичні інтерпретації думок Т. Шевченка. Перш за все українська історична думка протягом другої третини ХІХ–ХХ ст. і в наш час досить довгу була зосереджена на аналітичній публікації Д. Драгоманова «Шевченко. Українофіли й соціалізм» [2, 327–430]. Її оцінки поділили вже існуючий поділ у ХХ ст. представників закордонної, західноукраїнської, радянської історіографії і течій в них на прихильників і тих, хто не поділяв поглядів М. Драгоманова на творчість Т. Шевченка. Загальним знаменником було те, що з різними відтінками спадщина Т. Шевченка у більшості позитивно оцінювалася, як представниками радянської, так і діаспорної історичної науки. Про це свідчить, зокрема дидактичний вимір, який ми знаходимо в «Українській історіографії» (1959) М. Марченка [5, 127–131] та у курсі лекцій «Українська історіографія» (2004) Я. Калакури [6, 197–201].

В сучасній історіографії шевченкіани чітко наголошується на тому, що ще у першій половині ХІХ ст. Т. Шевченко відновив у свідомості українців майже перервану традицію боротьби за українську державу. Як нащадок козацького роду, він з дитинства закарбував у своїй пам'яті свідчення ще живих учасників і очевидців гайдамацького руху, потомків українського козацтва, захопився історією рідної землі [6, 198]. Я. Калакура наводить й інші свідчення, про не згадання інтересу Т. Шевченка до історії і його посилення під час навчання в Академії мистецтв, роботи в Археографічній комісії і участі у Кирило-мефодіївському братстві. Такий інтерес також підтверджується листуванням і зокрема із заслання. Разом з тим наголошується на великому впливі на історіософські погляди Т. Шевченка західноєвропейської історіографії особисті контакти і знайомства з працями М. Максимовича, М. Костомарова, М. Іванішева, П. Куліша, з виданнями О. Бодяньського, з «Історією Русів» та ін. Учений також цілком правомірно стверджує, що не будучи професійним істориком Т. Шевченко виробив свій власний погляд на історію України, її самобутність. У цілому ряді художніх, публіцистичних творів, у щоденнику та автобіографії, численних листах він виклав своє бачення найважливіших подій і явищ української та європейської історії, шляхів збереження і воскресіння самобутності України, розвитку рідної мови, освіти і національної культури [6, 198].

Власні оцінки автора розділу лекції про творчість Шевченка, якщо узагальнити зводяться до наступного: по-перше викладені у названих вище творах погляди Кобзаря на Київську і Галицько-Волинську держави, на Козаччину, Б. Хмельницького, І. Мазепу на гайдамацький рух і Коліївщину, на політику царизму щодо України, дають підставу стверджувати, що він йшов далі автора «Історії Русів», праць М. Маркевича, М. Костомарова; по-друге, Шевченко відновив на базі свідчень народної пам'яті історичну правду, розбудив попищену, приспану, перервану державницьку ідею українського народу; по-третє, він очистив історію від псевдогероїчних міфів, великодержавницьких фальсифікацій, різного роду спотворень, довів безперервність етнопгенезу українців від найдавніших часів; по-четверте, твори історичного спрямування проникнуті ідеєю національного і соціального визволення українського народу, гострою критикою кріпосництва; по-п'яте, загальнонаціональне

значення творчості Т. Шевченка у тому, що його ім'я стало символом боротьби не тільки за національне визволення України, але й за правдиве висвітлення її історії; по шосте, його літературна і художня спадщина, щоденники, автобіографія, листи є важливим і унікальним історичним та історіографічним джерелом, особливо для дослідження середини ХІХ ст., оскільки саме ця доба відбилася в усьому: в політичних орієнтирах, культурно-духовних цінностях, у трактуванні історичного минулого, в оцінках національних та соціально-економічних проблем України [6, 199–201].

Отже, аналіз в історіографічному аспекті творчості Т. Шевченка в соціокультурному і історичному контексті засвідчує посилену увагу сучасних науковців до цієї проблематики. Т. Шевченко має ясний національно-державницького світогляду. Поет, художник, прозаїк, драматург мислитель і активним громадсько-політичний діяч не тільки добре знав історію України, але й усвідомлював її державне майбутнє.

1. Лук'яненко С., Кубасєвський М. Аналіз творчості Т. Шевченка в соціокультурному контексті // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль. – 2002. – Вип. 1. – С. 121–126.
2. Драгоманов М. Вибране ...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні. – К.: "Либідь", 1991. – 686 с.
3. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К., 1992. – 207 с.
4. Попович М. Нариси з історії української культури. – К., 2001. – 609 с.
5. Марченко М. Українська історіографія (з давніх часів до середини ХІХ ст.). – К.: КДУ 1959. – 258 с.
6. Калакура Я. Українська історіографія: курс лекцій. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.